

Budismi perspektiivid Euroopa Liidus ja Eestis*

Linnart Mäll

Väidaksin kohe alguses, et minu arvates on budismil ka tulevikus Euroopas oma kindel koht. Küsimus on aga selles, kui suur see koht on, ja veel enam selles, kas ja kuidas budism saab tulevikus kujuneda Euroopa ühiskonnas aktiivseks jõuks, mis olulisel määral suudab suunata ühiskonna arengut. Sellele küsimusele ei ole kerge vastata, ja et seda teha, analüüsigem kõigepealt mõistet “Euroopa”.

Euroopat määratleda ei ole kerge. Geograafiliseski mõttes on see mõiste mitmetähenduslik, rääkimata kultuurilistest tasanditest. Ajalooliselt on teada, et Euroopa rahvaste kolonisatsiooni tulemusel on maailma mitmes osas kujunenud riigid, mis just nagu põhineksid Euroopa tsivilisatsioonil. Need on Ameerika Ühendriigid, Austraalia, Argentina, Mehhiko ja mitmed teised. Ometi ei ole need maad Euroopa ja seda isegi mitte kultuuriliselt. Tõsi küll, võib väita, et nendes maades euroopalik alge domineerib, kuid küsime nüüd, kust see alge pärineb.

Viimane küsimus on üsna tõsine. Ütleksin, et see alge pärineb niisugusest Euroopast, nagu see oli enne I maailmasõda. Tollal oli Euroopas suhteliselt vähe riike ja need olid enamjaolt impeeriumid, mis hõlmasid Euroopas juba tollal eksisteerinud paljusid rahvaid. Impeeriumi ametlik keel oli riigis domineeriv, ja kohati isegi niivõrd, et teisi keeli suruti vägivaldselt alla.

*Pidasin selle ettekande inglise keeles 4.–6. veebruaril 2007. aastal Bodhgayas toimunud rahvusvahelisel konverentsil “Budism ja 21. sajand”.

8 BUDISMI PERSPEKTIIVID EUROOPA LIIDUS JA EESTIS

Pärast I maailmasõda algas Euroopas hoogne uute rahvusriikide kujunemise protsess, mis on toiminud tänapäevani. Selle tendentsi viimasteks avaldusteks olid Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia lagunemine ning paarikümne suveräänse rahvusriigi tekkimine. See tendents jätkub tänini ja uute riikide tekkimist Euroopas ei saa välistada lähimas tulevikuski. Selle tendentsi peamiseks väljundiks on keelte paljususe üldine aktsepteerimine Euroopas ja arusaam, et keelte paljusus ei ole mingi puudus, vaid ülimalt positiivne nähtus, mis annab Euroopa kultuurile kui niisugusele tõeliselt ruumilise mõõtme.

Kuid selle tendentsi kõrval toimib ka teine tendents, püüd uue impeeriumi poole, mis kehastub Euroopa Liidu mõnede funktsionääride püüdes kujundada see unitaarriigiks. Õnneks on vastuseis sellele tugevkindel, ja ma arvan, et Euroopa Liit jääb ka edaspidi nõrgalt tsentraliseeritud rahvusriikide ühenduseks. Seda kinnitab ka tegelik kogemus, mille järgi iga rahvusriigi riigikeel on ka Euroopa Liidu ametlik keel.

Muidugi ka sellele on vastukaaluks levimas taotlus kujundada inglise keelest Euroopa Liidu üldine riigikeel, kuid eriti romaani keeli kõnelevad rahvad seisavad sellele vastu, ja mitte üksnes teoreetiliselt, vaid ka tegelikus elus, keeldudes tihti oma kodumaal välismaalastega inglise keelt rääkimast.

Seega võib täheldada, et Euroopa Liidu näol on tegemist teatud mõttes uut tüüpi riikliku ühendusega, mis on oma olemuselt paljurahvuslik ja püüab seda olemust ka säilitada. Seda tuleb arvestada, rääkides budismi tulevikuperspektiividest Euroopas.

Rääkides sellest edasi, tuleb peatuda ka sellel, mis on Euroopas juba praegu olemas. Võib öelda, et olemas on väga kirev pilt paljudest budismi koolkondadest ja vooludest. Üks vanemaid, mille algus ulatub tagasi 19. sajandisse, on theravaada. Selle voolu esimesed keskused tekkisid Suurbritannias. Hiljem lisandusid chan- ja zen-budism ja selle järel mitmed teisedki Hiinast ja Jaapanist ning veel hiljem ka Koreast ning Vietnamist pärit koolkonnad. II maailmasõja ajal ja järel rajasid Kesk-Euroopasse sattunud kalmõkid oma keskusi, mis on ilmselt tiibeti budismi varajasemad võrsed Euroopa Liidu territooriumil. Praegu on tiibeti budism Euroopas budismi vooludest kõige levinum ja esindatud on kõik selle suured koolkonnad.

Kuid Euroopa Liidus on üsna laialt levinud üks koolkond, mida võib käsitada kui Euroopas tekkinud koolkonda. See on Western Buddhist Order,

mis on muide levinud Euroopast väljapoolegi. See koolkond tekkis Suurbritannias ja too asjaolu paneb veidi kahtluse alla selle euroopalikkuse. Britid ise ei pea end päris eurooplasteks ja vastandavad teatud määral end kui Briti Rahvaste Ühendusse kuuluvaid Euroopa Liidu teistele rahvastele. Ka ühes teises mõttes ei ole nad päris eurooplased. See avaldub nende seas laialt levinud arvamuses, et keeltest saab tõeline tulevik olla inglise keelel ja ainult inglise keelel. Niisugune hoiak tuletab meelde kunagisi impeeriumide valitsevaid rahvaid ja eks kunagine Briti Impeerium määrab veel paljus brittide arvamusi ja seisukohti.

Kõige sellega ei taha ma sugugi vähendada inglise keele rolli tänapäeva maailmas, see on suur, aga praegusel ajal rohkem Ameerika Ühendriikide kui Suurbritannia osatähtsuse tõttu maailma majandusel. Inglise keele osatähtsus budismi levikul Läänes on vaieldamatult olnud suur ja jääb suureks ka edaspidi. Kas see aga peab tähendama, et budism Euroopas peab saama ingliskeelseks? Sest isegi Aasiast pärit budismivoolude esindajad Euroopas eelistavad praegu budismi õpetamisel põhiliselt inglise keelt.

Siiski on mul põhjust arvata, et nii ei juhtu. Kõigepealt sellepärast, et monoglotism ehk paljude keelte asendamine ühe keelega ei vasta Euroopa Liidu vaimule. Teiseks sellepärast, et budismis on, kuigi mitte alati, valitsevad tendentsid, mille kohaselt dharmat tuleb püüda õpetada inimestele nende emakeeles. Budism on saanud laialt levinud religiooniks just nendes maades, kus see on nii toimunud. Tiibeti budism on kasvanud tiibetikeelsete budismiõpetajate najal ja hiina budism hiinakeelsete budismiõpetajate najal.

Nii et tõenäoliselt ei kujune Euroopa Liidus üks, ingliskeelne budism, vaid mitmed rahvuslikud budismid: prantsuse budism (mille algeid muide on juba näha), saksa budism (mis samuti on sirgumas), poola budism ja muidugi ka väikerahvaste budismid, näiteks eesti budism, ilmselt mituteistkümmend erinevat budismi rahvuslikku vormi. Ei usu ka, et ühe rahvuse seas tekib vaid üks koolkond. Ilmselt hakkab ka koolkondade paljusus iseloomustama tulevikus tekkivaid Euroopa rahvuslikke budisme.

Kuidas see juhtub? Loomulikult mitte võõramaistest budismiõpetajatest loobumise hinnaga. Nii tiibetlaste kui ka hiinlaste, jaapanlaste ja paljude teiste Aasia rahvaste seast pärit budismiõpetajate teened budismi levitamisel erinevates maades on olnud ütlemlata suured. Loodetavasti jääb see nii ka tulevikus ja loodetavasti nad hakkavad üha rohkem valdama ka selle rahva keelt, mille seas nad dharmat kuulutavad.

10 BUDISMI PERSPEKTIIVID EUROOPA LIIDUS JA EESTIS

Kuid selleks, et budism Euroopa rahvaste seas tõeliselt levima hakkaks, on vaja eelkõige teha järgmist: töötada Euroopa rahvuskeeltes välja budismi terminoloogia. Seda aga saab tõhusalt teha sel teel, et valmistatakse ette inimesi, kes oskavad tõlkida budismi pühasid tekste, eelkõige muidugi sanskriti keelest, aga ka tiibeti ja hiina keelest. See protsess võib olla aeglane, aga ometi on see ainuke võimalus teha budismi tõeliselt rahvale omaseks, ning algab see siis, kui ta saab lugeda oma emakeeles budismi pühi raamatuid.

Eestis on budismi tutvustamisega emakeeles tehtud algust juba mõnikümmend aastat tagasi. Kõigepealt ilmusid *Dhammapada* ja *Bodhi-tšaryāvatāra*. Kolm aastat tagasi pandi alus sarjale *Budismi pühad raamatud*, millest on ilmunud juba kaks köidet. 2006. aasta lõpus ilmus *Ida mõtte-loo leksikon*, milles domineerib budismi terminoloogia. Lähemate aastate jooksul on tulemas *Bhāvanākrama* ja *Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā*. Töös on veel kaks olulist suutrat *Gaṇḍavyūha* ja *Saddharmapundarīka*. Nagu näha, on ülekaal mahajaanal.

Budismi pinnase ettevalmistamisel Euroopa Liidus tuleb tähelepanu pöörata veel ühele asjaolule. Lõunapoolsemad rahvad on vastuvõtlikumad kujundlik-mütoloogilisele mõtlemisele ning nendel on ka kalduvus uskuda imesid ja neile on omased komplitseeritud rituaalid. Niisuguse suhtumise üheks aluseks on muidugi kauaaegne katoliikluse ja õigeusu domineerimine. Põhjapoolsed rahvad on rohkem kalduvad ratsionaalsele ja loogilisele mõtlemisele. Üheks põhjuseks on protestantismi domineerimine ja kirjaoskuse varajane levik isegi talurahva hulgas. Eesti kuulub viimasesse kategooriasse, ja see on ka põhjuseks, miks haritud seltskond Eestis ootab mõistuspäraseid seletusi, kuid saab aru ka paradokside, aga mitte imetegude vajalikkusest. Eks see olegi põhjuseks, miks budismi tõeline levimine Eestis sõltub eelkõige mahajaana suutrate ja Nāgārdžuna-taoliste autorite teoste olemasolust eesti keeles.

Kokkuvõtteks ütlesin, et nii Eestis kui ka Euroopa Liidus tervikuna on oodata lähematel aastakümnetel budismi kõige erinevamate voolude arengut.